

„Ördögségöt tudok...”

— Az alföldi dudások (hiedelem)történetéhez —

HANKÓCZI GYULA:

„Szidják a dudást — verik, öklözik őt —
Verik bizony a nagy üres levegőt”

(Arany János: Az ünneprontók)

I. A duda speciális szerkezetű fúvós hangszer, mely a hangot adó sípszárak és a fúvó közé szerelt bőrtömlőjével egyedülálló a magyar népi hangszerek világában. E szerkezeti különlegességének köszönhetően folyamatos, megszakítás nélküli hangot produkál, olyat, amelyet a régi népi és a mai elektromos hangszerek közül is csak kevesen.

Főként légszákjának és zenei képességeinek — de ugyanúgy évszázados történetének is — tulajdoníthatóan, a népi életben számos történet, hiedelem kapcsolódik, illetve kapcsolódhat hozzá. Ez utóbbiak tömege szintén páratlanná teszi a hangszert, különösen akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy más hangszerek esetében alig, vagy egyáltalán nem találunk hasonlókat.

A dudához fűződő hiedelmeket eddig többnyire futólag, szinte kuriózumként és főleg a magyar nyelvterület északi vidékeiről említették.¹

Írásunkban kizárólag alföldi dudatörténeteket közlünk, lehetőleg megkülönböztetve bizonyos csoportokat és megmutatva némely elemük eredetét.

II. Ha azt vesszük, hogy az *Alföld* egyes pontjain az utolsó dudások az 1950-es évek második felében muzsikáltak utoljára nyilvános alkalmon, akkor is évtizedek teltek el azóta napjainkig, az 1980-as évek végéig. A dudások száma azonban már századunk első évtizedeiben is igen erősen megritkult, művészetük hanyatlóban volt. Így egyáltalában nem csoda, ha az utóbbi szűkebb-bővebb fél évszázadban még a hozzájuk fűződő leghétköznapibb események is — ha megmaradtak egyáltalán — úgyszólván folklorizálódtak az emlékezetben: hova jártak zenélni, ott hogyan viselkedtek stb.

Ezeken a hétköznapi, rendszerint egy-egy településen elterjedt igaz történeteken túl, vannak olyan, már kerekébbre formálódott, egy-egy adott körzetben megtalálható anekdotikus történetek is, melyek részint a reális megfigyelést, részint a humoros túlzást egyesítik.

Az *Alföld* északi peremén, *Mezőkövesden* és szomszédságában mesélték, hogy „az egyik kövesdi dudás Bogácson volt egy lakodalomban, télen ... Boros állapotban elindult Bogácsról, ... elindult gyalog, egyedül, hazafelé. Útközben észrevette, hogy ... egy farkas követi őt. Meg-

1 Orvendetes kivételek: Szűcs S. 1946. 127—130., Szűcs S. 1957. 141—149.; Manga J. 1968. 171.

ijedt..., ahogy távolról megkezdte kísérni. ... Hó is belepte, nehéz volt tájékozódni. Egyszer csak ... valami mélyedésbe esett ... felkápászkodott, ... a farkaskoma még közelebb került ... Talán az utolsó darab elemóziát is kidobálta a tarisznyájából s még egyet gondolt ... eljátsza az utolsó nótáját. Megfújta a dudáját, ... a duda hangjától a farkas úgy megijedt, hogy ... elszaladt ...”²

Más, többé-kevésbé igaz és kisebb-nagyobb mértékben humoros történetek Tápérről és az *Alföld* más vidékeiről úgy mondják, hogy akadtak bőrdudások, akik betörökkel társultak. A dudás felhevítette a disznótor hangulatát s adott jelére — „Áss Tamás, kaparj Balázs, Lőrinc a vendég” — a közelben ólálkodó társai beástak a fal alatt s „kilopták az ágy alól a szózott disznót.”³

Az eddigiek csoportján kívül, olyan történetekkel is találkozhatunk, melyek a dudások különös, olykor a bolondság határát súroló viselkedéséről szólnak. Ezek részint a dudásoknak azzal a törekvésével magyarázhatóak, hogy magukra felhívják a figyelmet, részint valószínűleg azzal is, hogy a személyük körül keringő, mende-mondáknak így-úgy tápot adjanak. Néhány példa.

A szegedi tanyavilágban, közelebről *Mórahalmon* élő *Savanya István* bőrdudás 1896-ban, a millenium szegedi ünnepeinek során azzal terelte magára a közfigyelmet, hogy a város Széchenyi terén, egy rendellenesen magasra nőtt ember nyakába ült és muzsikált.

A *Kiskunság* szélén, a *Tiszaújfalú* és *Bokros* környéki *Pozsár Mihály* dudásnak az 1920-as években kedvelt és gyakran előadott „mutatványa” volt hangszere sivalkodtatása. „Az öreg Pozsár, ahogy Szentlőrincről hazaérkezett ide a faluba, a népek akkor már gyűttek-mentek, jártak-keltek. Az öreg leugrott a kocsihur, földhözvágta a dudáját, aszondja: Jó, hogy éppen mostan gyüttél! Akkorára megnyomkodtatta, megszivalkodtatta a bőrdudát. Visszanéztek a népek, ugyan kit jajgattat, kit sivalkodtattat? De bizony senkit se, csak a bőrdudát nyomkodta.”

Akarva, nem akarva, tudva, nem tudva az évszázados dudahiedelmeket vonatkoztatta magára *Borsi Lajos tiszántúli*, *Mindszent* és *Mártély* között élt bőrdudás is, amikor leánykérőben alkalmanként ilyen rigmussal kezdte mondókáját:

„Ördögségöt tudok:
Hármat közületök
Mindjárt elragadok...”⁴

2 Hankóczy Gy. 1983. február — mezőkövesdi gyűjtés (kézirat). Az itt megjelölt és ezután következő kéziratos gyűjtéseinket a bibliográfiában nem tüntetjük föl. Hankóczy Gy. 1981. október — tardi gyűjtés. Lehet, hogy a történet vándormotívum. Vö.: Sándor I. é. n. 724.

3 Hankóczy Gy. 1982. július — tápéi gyűjtés. Tréfás történeteket közöl Szűcs S. 1957. 146—151. is.

4 Vö.: Hankóczy Gy. 1977. július, november — tiszaujfalui gyűjtés. A számtalan hiedelemtörténetért, munkámhoz nyújtott segítségéért hálás köszönetet mondok a Tiszaujfalun élő özv. Bárdos Jánosnének, Mari néninek. A versrészlet: Feller-tár B. 1988. 8.

Úgy gondoljuk, hogy hasonló törekvés rejlik egyik jellegzetes, *Alföld*-szerte elterjedt dudahiedelmünk mögött is. Egy konkrét példán keresztül mutatjuk ezt be.

A múlt század második felében a *Nagykunságban*, közelebről *Túrkevény*-ben, rendszerint *Nyakó* dudás muzsikált mulatságokban, lakodalmakban. „Vacsora után vígan járta a násznép a dudaszóra a csárdást kivilágos kivríradtig. Csak *Nyakó* unta már nagyon az egyoldalú vigadalmat. Tudniillik, míg ő keservesen fújta és nyekergette a hóna alatt a súlyos kutyabőröt, addig a többiek valóban vigadtak. Éppen mikor a gyorscsárdásra került sor, kapta-fogta magát *Nyakó*, felakasztotta a dudáját a falra. Az vígan szólt tovább, ő maga pedig beállott a táncolók közé. Saját dudájának zenéjére járta a többiekkel a táncot.”

Rendszerint ennyit tudunk meg a *Hajdúságtól a Kiskunságig* elterjedt hiedelemből. *Nyakó* azonban élő személy volt, reális megfigyelője is lehetett és akadt is. „*Nyakó* szolgáltatta a zenét nagy, hosszúszerű kutyabördudájával. Egyszer csak tánc közben leemelte nyakából a dudát, jól telefújta és hirtelen felakasztotta a falra. A duda tovább szólt a falon, amíg volt benne szusz. *Nyakó* pedig derékon kapott egy menyecskét, fordult vele kettőt-hármat, míg a duda el nem halkult. Akkor megint levette a dudát a falról és fújta tovább. Ezt többször is megismételte.”⁵

A dudához, dudásokhoz fűződő történetek legnagyobb és legérdekesebb csoportjának, a tulajdonképpeni dudahiedelmeknek azonban, többségükben nincs semmiféle reális magyarázata. A dudálás megtanulásának és a „tudós zenész” megnyilvánulásainak hiedelmeiben alig, vagy egyáltalán nem ismerünk valós elemekre.

A dudálás tanulásának, a tudomány szerzésének emlékeire *Tiszaújfalun* akadtunk, több változatban is. Kettőt közlünk. Az első cselekvéseit karácsony böjtjén kellett elvégezni.

„Az illető, aki meg tudta tanítani, megegyezett azzal, aki meg akarta tanulni a bőrdudát. Ez ki is fizette, amiben megegyeztek. Akkor azt mondta neki:

Vegyél magadhoz egy piszkafát, meg egy jó erősre csavart szalmakötél-tukarcot. Ha kiérsz a legközelebbi keresztúthoz, a keresztútnak a kellős közepébe állj bele, a piszkafával csinálj egy nagy kört magadnak, mert a tudományok ha jönnek, a körnél beljebb nem mennek, akármilyen ijesztékek lesznek... Mikorra megcsinálta a kört, belesúrta a körbe a piszkafát, a piszkafán a csóvát meggyújtotta, égett a szalmacsóva. Mire a szalmacsóva meggyúlt, a piszkafa tövével ott volt egy döglött kutya. A kétfiólós bugylit kivitte magával, avval megnyúzta. Azt mondta az illető: — Ki ne vágd a kutya bőrét, mert ha kivágod, nem szól. Semmitől meg ne ijedj, akármilyen lesz! (Tüzesszarvú bikák szaladoznak a körnek, tüzes lovak, szamarak. Kétágú kis vasvillával még az ördögök is nyúl-káltak befelé, hogy kihúzzák, de nem bírták kihúzni, mert a körnél tovább nem volt hatalmuk.) A kutyát ahogy nyúzta, az a fogát mindig csatogtatta... Mire a kutyát megnyúzta, letette a kutyabőröt a piszkafa tövéhez, akiből lett volna a bőrduda. Akkorára a körnek a közepébe lett

5 Györffy L. 1974. 32—33.; Paksa K. 1969. 136.; Sárosi B. 1978. 82.

egy nagy, kivirágzott ökörfarkkóró. Arra föl köllött volna neki mászni, mire az éjjeli mise meg van. ... Vigyázz — azt mondja —, lesz egy dongó a kinyílt virágok közt, az bemén az orrodba és meg lesz a tudomány. De amint mászott az ökörfarkkóróra fel, hol erről csapta a fejét, hol amarról, nem bírt a dungó bemászni az orrába. Már nem nagy darab volt, még mászni kellett volna neki egy kicsit. Akkor már a darázs erőnek hatalmával be akart az orrába menni. A kezével odacsapott egy nagyot a dungóra, leesett és minden eltűnt... Az ökörfarkkóróról meg akkorát esett, mintha a toronyból lökték volna le.”

Egy másik változat másképp tudja.

„Volt itten egy boszorkányos ember, vagy bűbájos. Úgy hívták, Krumpli Palkó. Ez tanította azt, aki akarta. Az egyik ember azt mondja neki: Pali bátyám! Én szeretném ezt a bőrdudaságot megtanulni. — Fiam, megtanulhadd, a kiralajszomát! — aszongya. — Mennyiért tanítja meg? — Fiam, öt koronáért. — Jó van Pali bátyám. Kifizette az öt koronát. — No fiam, ha máma vagy hónap este akarod, de három este kellene megtenned. Itt meg itt volt egy üres ház, ők tudták, hol, naplement után eredj el oda. Mikor teljesen besötétedik. Mikor odaérsz a házhoz, nyugodtan kerüld szépen körül. A zsírosméces az asztalon ég, a végső ablakon nézzél be, de meg ne ijedj, mer’ egy kicsit nem nagyon kellemes lesz, de azér’ mégis. Ahogy kerüld a házat, az ablakon köszönjél be, hogy: Dicsértessék a Jézus! Adjon Isten jóestét! Hát be is köszönetett, amint megkerülte a házat, mind a háromszor. Mikor benézett az ablakon, mindig megborzadt, mer’ majdnem úgy nézett ki, mint egy ördög, ült a kandalló mellett a földön, de a saját csomagján (ti. a nemiszervén — kieg. H. Gy.) ült. A gatyá föl volt a szára ide (a derekára — H. Gy.) szedve, csomó volt mind a két oldalára kötve. A saját csomagján ült, a gatyából kinézett. Bemész, szépen beköszönsz, mikor majd az ajtót benyitod, annál egyebet ne szóljál semmit se, hanem fogd meg visszakézből a dudát, csavard ki a szájából meg a keziből, de el ne ereszd, mer’ az lesz a tied. Hát jól van, mikor benézett háromszor, csak megborzant, nem volt neki kurázsija bemenni, olyan csúnyának nézett ki az ember. Meg az lett neki a legnagyobb bökkenő, hogy saját csomagján ült a földön, úgy dudált.”⁶

A mitikus bőrdudasok különös hatalommal rendelkeztek. Képesek voltak arra, hogy a nélkülük szervezett lakodalmakat, mulatságokat megakadályozzák. *Csongrádról* ismerjük a következő példát: „1908-ban megfogadták a tekerőst, de nem a bőrdudást. Vitték volna a menyasszonyt tizenkét lóval, de nem bírtak elindulni. — Ne verjék agyon a jószágokat, mert olyan gerenda van eléjük téve, hogy azon nem mennek keresztül! Akkor oszt megfogadták a bőrdudást, lett két muzsika is. Vót annak rontó-bontó tudománya is.”⁷

Tiszaújfalun *Helle* bácsikát — aki hol bőrdudas, hol „egyszerű” falusi a történetekben — ruházták föl hasonló hatalommal: „A disznótorra nem hívták meg, cigányokat fogadtak. Hát, szólt a hegedű, ameddig.

6 Hankóczy Gy. 1977. november — tiszaujfalui gyűjtés. Egy harmadik változatot is fáláltunk ugyanott, de az nem egészen egyértelmű variáns. 1977. júniusi gyűjtés.

7 Hankóczy Gy. 1980. július — tiszaujfalui gyűjtés.

Egyszer csak, mintha két fadarabot dörzsöltek volna össze. Aszongya a házigazda: — Hát húzzátok hát! — De nem szól, akármit csinálunk! — A kopogóját neki! Menjetez mán, hívjátok el az öreg Helle bácsit! Ahogy az öreg Helle bácsi beköszönt: — Jó estét kívánok! — Jó estét — aszongyák. — Nahát, tik... mit csináltok itt? Mért nem húzzátok? Mért álltok itt? — Ó, Helle bácsikám, nem szól. — Tegyétek csak köröszbe, majd szól az! — aszongya. Köröszbe tették, mán szólt is tovább.”⁸

A szögge akasztott, magától szóló dudát már említettük.

A dudás egyes esetekben a boszorkánytáncok (többé-kevésbé megbecsült) zenésze, máskor azonban maga is szenvedő alanya volt. Egy, a *Tiszántúlról*, közelebbről *Mindszent*ről való visszaemlékezés szerint:

„Szép novemberi éjszaka lévén, úgy éjfél tájt lehetett az idő, mikor bőrdudaszó és egy mulató társaság körülvette az öreg Bánfi és halász-társai nádfedelű kerek gunyhóját a folyó partján, az erdőben. Folyt a multság, szólt a duda, táncolt, aki csak felkelhetős volt. A többi közt egy halász is közé ugrott a mulató közönségnek. Mindjárt az első volt, hogy egy szálas, derék nőt adtak neki, hogy táncolhasson vele. Járt a vele, míg a bőrdudas mulató közönség nem távozott. De amint azok távozásukkal a nőt ott felejtették (sic!), utánuk kiáltott a halász: Hát ezt itt hagyjátok! — Ott hát! — lett a válasz rá. — Csak lükd el magadtól! Amint ezt megcselekedte, akkor nagy bámulatára a csónakja kettéesett. Meg se gondolta, hogy avval táncoltatták a boszorkányok.”⁹

A *sárréti Dévaványa Szöke* Imre bőrdudasáról is azt mesélték, hogy egyszer „hívták a lakodalomba. A falu szélén fölkapták a levegőbe, viték. Dudált végig, utána egy kalácsot tettek a nyakába. Hazavitték, de otthon már csak lócsont volt a nyakában.”¹⁰

Nemcsak a dudás, hanem hangszere is természetfeletti tulajdonságokkal bírt. Az *Alföld* egymástól messze eső vidékein is rendre felbukkanó motívum, hogy a dudás hangszerét nem bírják az állatok, de az illetéktelen emberek sem.

„Ballagott az öreg az úton. Sáros volt, vizes volt az út, kerülgette a sarat. Utolérte egy hatókrös szekér. — Bátyámuram, hova mén kend? — ahogy összeköszöngettek egymásnak — Mék Csongorádra. — Gyűjjön akkor, majd elviszem magát is. — Ó, fiam! Engem elbírnál, de a dudámat nem bírja el a hat ökröd: — Dehogynem — azt mondja —, hogy ne bírná! No, akkor az öreg fölment a szekérre, a kutya is fölment, amiből volt a bőrduda. Az ökrök nem mentek el tíz métert, úgy fúj-tak... , mert a dudáját nem bírták az öregnek. — No látod, fiam! Mondtam, hogy a dudámat nem bírják el az ökreid! Akkor a kuttyáját lelökte a szekérről az öreg, mindjárt mentek az ökrök fújtatás nélkül. A duda meg ballagott utána, a kutya.”¹¹

Tiszaújfalusi hiedelem szerint, a duda hangja olykor az ördögök számára szóló jelzés volt.

8 Hankóczy Gy. 1977. július — tiszaujfalui gyűjtés.

9 Szilágyi M. 1983. 73.

10 Hankóczy Gy. 1976. november — dévaványai gyűjtés. Vö.: Manga J. 1968. 171.

11 Hankóczy Gy. 1978. április és 1977. november — tiszaujfalui gyűjtés; Hankóczy Gy. 1982. március — nagymágocsi gyűjtés; Vö.: Györffy L. 1974. 31–32.; Szűcs S. 1946. 127., 129.

„Az öreg Helle lement a Tisza szélire, oszt ottan megnézte ű magának, hogy melyik szárkúp... vagy melyik szénaboglya vóna jó űneki. Aztán kezdett muzsikálgatni. Amint muzsikálgat, egyszercsak mán gyűn is a túlsó szélirűl, a Tiszán keresztül a boglya vagy a szárkúp, méket dudálta át. A piperék (ördögök — kieg. H. Gy.) átsegítették hozni neki az innenső oldalra.”¹²

A bemutatottakon túl, további mágikus cselekvéseket is tulajdonítottak a dudásoknak. A *Kiskunságban* a következőket is:

„Befolyasztotta a falat sárgadinnyével, görögdinnyével — Fiaim! Nehogy valaki hozzányűljön — mondta —, mert ha valami baj lesz, nem felelek érte! Node tél volt, sárga meg görögdinnye volt a falon. Az egyik illetőnek nagyon csikarta az orrát a jó sárgadinnyeszag. Kíváncsi volt. Belevágta a bicskát, végighúzta az egyik oldalon. Mikor a másik oldalt húzta végig, akkor lesittyent az egész eleje. Dőlt a kutyafos lefelé.”

„Kinyitotta a házajtót, hullámozott a víz befelé, ahogy csak tőle kilt. Mikort tavasszal árad a víz, iszapos, zavaros volt, ment a házba befelé mód nélkül. A lányok föl a padkára, föl a székre, ágyra, padra, mindenhova. Sivalkodtak, a szoknyájukat is húzták fel... Mikor aztán jól kisivalkodták, kijajgatták magukat, azt mondta a gazda: — Na, jó van. Avval kinyitotta az ajtót, kiment a víz teljes tisztára, mindenholnan. A föld ugyanolyan poros volt, mint azelőtt.”¹³

III. A dudásokhoz és hangszerűkhöz fűződő történetek között egy tréfas, anekdota-szerű, egy a figyelmet a zenészek személyére terelő szándékú és egy hiedelemmondákat tartalmazó csoportot találunk. Az első kettőnek több-kevesebb valóságtartalma és többé-kevésbé kerekké vált története van, a harmadiknak valós tartalma kevés vagy egyáltalán nincs, cselekménye is alig, mégis egységes egész benyomását keltik szövegei.

E harmadik csoport hiedelemtörténetei közül, feltehetően csak egy, a magától szóló dudáé az, ami magának a hangszernek a szerkezete és zenei képességei, a duda tulajdonságai alapján fejlődött ki. Az összes többi hiedelem különféle más alakok jellemvonásaiból kerül — elemeiben vagy egészében — a dudásokhoz és a dudához.

A dudahiedelmek legtöbb eleme a boszorkányhitből származik. A dudálás megtanulásának egyik változatában például, az elvégzendő cselekvések és a kiállandó próbák java része — karácsony éjfélnkor, a keresztúton, bűvös körben, ijesztő alakok között, dongó repűl a jelölt orrába — a boszorkánnyá válás jellegzetes mozzanata a néphitben. Egy másik változatban a tanító „boszorkányos ember”, akitől a dudát kell megszerezni az olyan, „mint egy ördög” (vagy az is).¹⁴ Az ördöggel cimboráló „tudós” tudja aztán azt, amit.

A tánchoz elragadott zenész motívuma feltehetőleg a tündérek régebbi hiedelemköréből került a boszorkányhitbe és ezzel a dudatörténetekbe is.¹⁵ Ez a motívum, hasonlóan, mint a duda tanulásának némely eleme, szexuális utalásokat is tartalmaz.

12 Hankóczi Gy. 1977. július — tiszaujfalui gyűjtés.

13 Hankóczi Gy. 1977. november — tiszaujfalui gyűjtés. Tartalmilag ugyanezt közli Bosnyák S. 1984. 339. is a Tiszaujfaluval szomszédos Alpárról.

14 Vö.: Manga J. 1968. 172., Magyar Néprajzi Lexikon I. k. 1977. 347.

15 Pócs E. 1986. 221. 225.

Más hiedelmekben a dudás, a tudós kocsishoz hasonlóan megakadályozza a szekér indulását.¹⁶

Az eddigieknél korábbi elemek is találhatóak azonban a különböző helyekről kölcsönzött dudahiedelmekben, így a táltos és a garabonciás alakjának némely tulajdonságára is ráismerhetünk.

A „dudálást tanulni” akaró jelölt ökörfarkkórón mászik föl, de onnan lezuhan, úgy „mintha a toronyból lökték volna le”. Minden bizonnyal a táltossá avatás egyik emléke maradt meg ebben a mozzanatban, két boszorkánymotívum közé ékelődve.¹⁷

Más történetek némelyikében a dudás „forgószéllal viteti magát” s ez a táltosnak, a garabonciásnak, de a boszorkánynak is lehet tulajdonsága.¹⁸

A dudahiedelmek mind kölcsönzött elemeikben, mind a dudások személye körül összeállt egységükben nemzetközi kapcsolatokat is felmutatnak.¹⁹ Egyik is, másik is indokolná a hozzájuk fűződő hiedelmek önálló egységként való kutatását.

IRODALOM

Arany János összes költeményei

1962 Budapest.

Bosnyák Sándor

1984 Alpár néphite Kádár Lajos emlékeiben. Adatok az alföldi magyarság néphitéhez I. In: *Cumania* 8.; 323—358.

Diószegi Vilmos

1958 A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Budapest.

Felletár Béla

1988 Az elegei Bukosza. In: *Csongrád Megyei Hírlap* 45. évf. 157. sz. 8., július 2.

Györffy Lajos

1974 Az ördögös Nyakó dudás. In: *Múzeumi Levelek* 24. sz. 31—33.

Herkely Károly

1939 A mezőkövesdi matyó nép élete. Budapest. *Magyar Néprajzi Lexikon*.

1977 I. Budapest.

1979 II. Budapest.

1982 V. Budapest.

Manga János

1988 Magyar duda — magyar dudások a XIX—XX. században. *Népi Kultúra Népi Társadalom* I. 127—187.

16 *Magyar Néprajzi Lexikon* V. k. 1982. 359.

17 Vö.: *Diószegi V.* 1958. 149—151.; 270—274. Egy mezőkövesdi említése is „tátos”-hoz köti a dudaszót, igaz, boszorkányokra utaló szövegkörnyezetben. Vö.: *Herkely K.* 1939. 122.

18 *Magyar Néprajzi Lexikon* II. k. 1979. 208.

19 Pócs É. 221., 225.

* Részlet „Az alföldi duda emlékei” című készülő kéziratunkból.

Paksa Katalin

1969 A szegedi dudahagyomány. In: Néprajzi Közlemények XIV. 3—4. 125—140.

Pócs Éva

1986 Tündér és boszorkány Délkelet- és Közép-Európa határán. Ethnographia XCVII. 2—4. sz. 177—256.

Sándor István

E. n. Mezőkövesd mesekincséből. In: Mezőkövesd város monográfiája. h. n. 721—736.

Sárosi Bálint

1978 Magyar népi hangszerek. Budapest.

Szilágyi Miklós

1983 Egy mindszenti halász a Tisza múlt századi halászatáról... In: Forrás XV. évf. 1 sz. 67—77.

Szűcs Sándor

1946 Pusztai krónika. Budapest.

1957 Pusztai szabadok. Budapest.